

UIT DE SCHRIFT

Grootere werken.

...in den Naam van Jezus Christus, den Nazarener, sta op en wandel.

Handel. 3:6.

„Voorwaar, voorwaar zeg Ik ulieden, die in Mij geloofd, de werken, die Ik doe, zal hij ook doen, en zal grootere doen dan deze; want Ik ga heen tot Mijn Vader” zoo sprak de Heiland in Zijn afscheidsrede tot Zijn discipelen.

Nu is Christus heengegaan tot den Vader. En de apostelen gelooven in Hem. Dus hun werk is nu grooter, heerlijker dan 't werk, dat Christus deed tijdens Zijn omwandeling op aarde. Natuurlijk, want Christus' eigen werk is nu, na Zijn hemelvaart, nadat Hem alle macht is gegeven in hemel en op aarde, grooter, intensiever dan het vroeger was. En Hij doet Zijn werk nu door Zijn Kerk, door Zijn apostelen. Dus ook hun werk, dat ze verrichten door Hem, is nu machtiger, rijker dan al de arbeid van Jezus Christus in Zijn vernedering.

Dat geldt ook van het eerste wonder, dat ons vermeld wordt na de uitstorting van den Heiligen Geest. De schijn is hier tegen. De opwekking van den jongeling te Nain, vooral van Lazarus, die al vier dagen begraven was geweest, schijnt veel grooter werk te zijn dan de genezing van dezen kreupelen met de daaraan verbonden geloofsdoornak. Maar we gelooven den Heiland op Zijn Woord. En al is dan de schijn tegen, in dat geloofs-vooroordeel: dit is een grooter werk, gaan we tot onzen tekst.

Deze kreupelen was een verharde zoon van vader Abraham. En dit is het grootere werk, dat deze verharding stuk breekt op het noemen van den Naam van Jezus Christus en de kreupelen wordt tot een zoon van Abraham in het geloof.

Deze kreupelen een man, die in verharding leefde? Lant ons zien.

Hij was een bekend type in die dagen. Iedereen kende hem, dat hij zat te bedelen aan de Schoone Poort van den tempel. Zelfs wist men nog nadere bijzonderheden van hem: dat hij niet op later leeftijd kreupel geworden was, maar 't reeds was van zijn geboorte af. Dat is alleen mogelijk, als hij reeds geruimen tijd op 'n vaste plaatsje gezeten had; er ook al zat, toen de Heiland den tempel in- en uitging. Christus is, wellicht meermalen, hem gepasseerd. Hij heeft gehoord van Diens prediking, men heeft hem verteld van Zijn wonderen. Maar nimmer heeft de kreupelen in zijn nood de toevlucht genomen tot Jezus. Misschien liet hij zich daarvan terughouden door de vrees, dat de tempelbeambten hem, als hij zich tot Jezus wendde, zijn voordeelige plaatsje zouden afnemen; in ieder geval tot Jezus, met Wien hij in zoo nauwe aanraking kwam, is hij nooit gegaan.

En nu komen Petrus en Johannes er aan. Hij kent hen natuurlijk — zoo'n straattype is met alle dingen, die gebeuren, op de hoogte. Hij weet van de wonderen gebeurtenissen op dien Zondagmorgen; hij heeft gehoord van de prediking van Petrus; maar zelfs, als Petrus tot hem zegt: „Zie op ons”, komt nog niet de gedachte aan iets anders bij hem op; zelfs, als de mannen, waarvan hij wist, dat ze optraden als verkondigers van de vergeving der zonden, voor hem slaan, denkt hij aan niets anders dan aan geld. Ja, wel verhard, vermaterialiseerd is deze zoon van het verbond. (Vrij zeker had hij al gehoord van de bijzondere zorg voor de armen in de eerste gemeente en dan komt zijn verharding nog sterker uit: wel te willen genieten van de voordeelen van het Evangelie, maar van het Evangelie zelf zich afkeeren.)

Tot dien in verharding levenden bondeling komt nu het heilswoord, heel kort maar — hij wist er al van, anders was die heel korte prediking niet genoeg geweest, weer een blijk van verharding tot nu toe — alleen maar de Naam van Jezus Christus den Nazarener en de deuren van zijn hart springen open, het verlangen naar het heil in Christus wordt gewekt en tegelijk vervuld, hij geloofd in den Heere Jezus Christus en door het geloof staat hij op zijn voeten, verzoend met God, genezen van zijn kreupelheid, lovende God.

Een grooter werk van die geloovige apostelen? Ja, want ze waren „bedienaars van het Nieuwe Testament des Geestes”, de Geest van den verheerlijkten Christus brak door hun Evangeliewoord het hart van dezen verstokten zondaar open.

Nog doet de Kerk grootere werken, telkens als zij Gods Woord verkondigt. Dat is geen ijdel spreken, dat is de bediening van den Heiligen Geest.

Nu wil ik alleen maar luisteren. Nu wil ik niet langer vragen, of mijn begeerte naar het heil wel diep genoeg is en oprecht; ik wil alleen maar gelooven het Woord van den Heiland van die grootere werken, dat nu nog door de prediking van het Evangelie de heilsbegeerte, waar ze geheel ontbreekt, zelfs bij verharden, gewekt wordt en

vervuld. Dan mag ik ook alles, wie ik ook ben, vinden in Hem, in Zijn Woord.
God zij geprezen!

F. de V.

KERKELUK LEVEN

Het karakter van het verbond aangetast.

Ons vorig artikel hield zich bezig met Witsius. We trachten aan te toonen, hoe deze theoloog, tenelnde zijn verbondstheorie sluitend te krijgen, en tusschen geopenbaarde (verbonds-) en verborgen (verkiezings-) „dingen” een logische verbindingslijn te kunnen trekken, er toe kwam, te onderscheiden tusschen een zekere algemeene en een zekere bijzondere verbondsgenade. En we zeiden, dat hij op die manier er, althans voor een oogenblik, in slaagde, zijn algemeene definitie van „verbond” nu ook vol te houden met betrekking tot het genadeverbond. Al was dan ook de prijs, die voor dit wetenschappelijk succes betaald worden moest, te duur.

Te duur; want niet alleen bleek ons Witsius' constructie (inzake die algemeene en bijzondere verbondsgenade) te lichtvaardig, maar ook — en daarop willen we nu deelen komen — maar ook is het slechts in schijn zoo geweest, dat Witsius er in slaagde, zijn algemeene definitie van een „verbond” in zijn nadere uitwerking van de details der verbondstheorie trouw te blijven. Het succes van den geleerde, die zijn betoog sluitend maken wil, was ditmaal geen zegen; want in waarheid sloot zijn betoog niet. Feitelijk immers heeft Witsius, om toch maar de verhouding tusschen verkiezing en verbond harmonisch te kunnen construeeren, ongemerkt het verbond van karakter veranderd; d.w.z.: hij is in de nadere uitwerking der verbondstheorie niet trouw gebleven aan zijn eerste omschrijving van wezen en karakter des verbonds.

Reeds aanstonds springt dit in het oog, als men let op de kwestie der tweezijdigheid van het verbond.

Of, wil men, de vraag van het dipleurische karakter van het verbond.

In onze bespreking van de brochure, die Prof. Dr V. Hepp inzake de algemeene genade geschreven heeft, kwam onzerzijds uitvoerig dit punt ter sprake. Zonder op onze artikelen van toen terug te komen, waarvoor trouwens hij gebrek aan contra-argumentatie geen enkele reden is — mogen we, terwille van de onderscheidene nieuwe abonnees, die ons blad sindsdien boeken mocht, nog dit herinneren: volgens Prof. Hepp „wijkt” men „af van de beste Gereformeerde theologen uit den bloeitijd”, en „ook van de Westminsterse Confessie”, als men „het werkverbond tweezijdig in zijn bestaan en voortbestaan” noemt; Prof. Hepp dorst de bewering aan, dat „de Gereformeerde dogmatiek slechts een werkverbond kende, dat van het begin tot het einde eenzijdig was, d.w.z. van God alleen uitging en door Hem alleen werd in stand gehouden”. Loochening van het tweezijdige karakter van het werkverbond achtte de hoogleraar „een essentieel bestanddeel van de Gereformeerde schriftuurlijke leer” (tweezijdig = dipleurisch). Hiertegenover betoogden wij, dat Prof. Hepp zich hierin schromelijk vergiste, en hielden staande, dat het verbond, ook, ja, juist, volgens de gereformeerden in den bloeitijd, wederkeerig, tweezijdig, dipleurisch was, al werd het door een monopleurische beschikking Gods in het aanzijn geroepen. Meer hierover niet.

Om nu naar Witsius terug te keeren: ook volgens hem is het verbond tweezijdig. Naar zijn doorlopend spraakgebruik is een verbond een „onderhandelend” (a.w. 6), of „conventio” (a.w. 5). Zoolang het gaat om het „maken” (6, facere, pacisci, 5), het mogelijk maken, instellen, in het aanzijn roepen, van het verbond, is er volgens Witsius, sprake van een eenzijdige, monopleurische, handeling Gods. Maar het verbond wordt tweezijdig, dipleurisch, door de inwilliging van den mensch, die de beloften van God aanvaardt, ook zijnerzijds beloften aflegt, en den verbondsvloek aanvaardt¹⁾. Zoowel werk- als genadeverbond zijn zulk een „onderhandelend” of „conventio”²⁾.

1) Tot zoo verre is het verbondt Gods alleen-zijdig, namelijk aan de syde Gods. Twee-zijdig wordt het, als de mensch sig aan het selve verbondt met toestemming onderwerpt, omhelende het goet van Godt beloofd, en wederom belovende een nette onderhouding van de vereyschte voorwerde, en bekennende in geval van schendinge van dien, schuldigh te zijn om de gedreyde vloek te draegen. Dit noemt de Schriftuere over te gaen in het verbondt des Heeren. Deut. 29:12 te komen in den vloek ende in den edel. Nehem. 13:29 (blz. 7).

Hactenus Foedus Dei punitaleveer, sive unius lateris est. Alaspor, sive utriusque lateris fit, cum homo eidem foederi stipulatur. Bonum a Deo promissum amplectens, conditionis postulat exactam observantiam repromittens, qua violata semet ipsum intentatae maledictionis reum ultro fateatur. Hoc vocat scriptura יְהוָה כְּבִרְתָּ לְךָ בְּפִנְיֹתֶיךָ foedus Domini, Deut. XXIX. 2. (moet zijn 12, K. S.) & בְּכִלְכִּילֵךְ וּבְשִׁבְעָה בְּאֵלֶיךָ venire in adjurationem & iuramentum. Neh. X. 29. (blz. 5, 6).

2) Het werkverbond (ook wel „verbond des Wets, der Werken en der Nature”) „is een Onderhandelend tusschen Godt ende Adam, geschapen na Gods beeld, als Hooft en Vorst van het gantsche menschelijk geslagte, waar in God hem beloofde het Leven en Eeuwige geluksaligheid, indien hy op het aldervolmaekste alle sijne geboden gehoorsaemde, met byvoeging van bedreyginge des doods, indien hy selfs in het alderminste sondigde; en dese voorwaerde niet naquam.” (11) Foedus id, est conventio inter Deum et Adamum, ad imaginem Dei conditum, ut Caput et principem totius generis humani, qua Deus pollicebatur ipsi vitam et felicitatem aeternam, si perfectissime omnibus praeceptis suis obediret, addita comminatione mortis, si vel in minimo peccaret; Adamus autem

in beide zijn „onderhandelende” personen, die „contraheerende partijen” heeten³⁾. En in beide, we merken het reeds op, zijn de dreigingen aanwezig⁴⁾.

Bij dit laatste punt evenwel wordt Witsius ietwat onzeker. Hij voelt zich op glad ijs. Eenerzijds is hij toch wel „aan zijn wetenschappelijk zelfrespect verplicht”, vol te houden, dat er ook in het genadeverbond dreigingen zijn, dat er heuschelijk een „wraak” ook van dit verbond bestaat. Want hij heeft toch — verleden week gaven we zijn eigen woorden in noot 4 weer — vooropgesteld, dat de dreiging over den verbondsbreker behoort tot de wezenlijke, de konstitutieve, elementen in alle mogelijke verbond. Kent nu het genadeverbond de dreiging niet, dan één van beide: of de algemeene definitie van het verbond heeft dan niet gedeugd, of... het z.g. genadeverbond is feitelijk geen verbond, lijkt er alleen maar wat op. Men zou dus zeggen: voor den geleerden Witsius komt het er ter dege op aan, dat hij ook het genadeverbond een dreiging toekent. Aan den anderen kant evenwel zit Witsius met een moeilijkheid. Hij dobbert tusschen ja en neen. „Men kan waarlijk niet ontkennen, datter in de leere van Christus, en van den Apostelen zeer vele dreigementen dikwils voorkomen, die haar bysonder opsicht op het Genade-verbond hebben, en die alsoo niet zouden hebben voorgesteld kunnen worden, indien er geen Genade-verbond ware. By voorheelt, die in Christum niet en sal hebben geloofd, die den raadt Gods tegen zyn ziele sal hebben verworpen, die den Euangelio niet en sal hebben gehoorsaamt, die sal verdoemt worden”⁵⁾. Het staat er dus duidelijk, wil Witsius zeggen; en hij zou ongetwijfeld nog krasser „dreiging” hebben kunnen aanhalen; ik denk hier met name aan Paulus' uitspraak aan het slot van de „beroemde” hoofdstukken Romeinen 9—11: van den boom van het vleeschelijk Israël zijn heel wat (ongeloovige) takken afgehaakt; ziet toe, dat het u, die thans in het Nieuwe Testament zijt ingebracht, en op Israëls stam zijt ingeënt, niet desgelijks verga...! (Rom. 11: 20—24). Ja, het staat er duidelijk; maar toch heeft Witsius geen vrede met de zaak. Hij is toch met de uitverkorenen, met den UITVERKORENEN zondaar, met het „kleine kuddeke”, aan wie Gods „welbehagen” het koninkrijk geeft, bezig? Die uitverkorenen zijn toch de andere verbondspartij? Maar uitverkorenen vallen toch niet uit? vallen toch niet af? Heeft dan de dreiging nog wel zin? Hoe zit het nu?

De hooggeleerde Witsius gaat nu wringen, schikken, schaven.

Hij gaat nu abstraheeren, relativeeren, conditioneeren. Hij gaat datgene doen, wat in den loop der eeuwen de ééne theoloog van den ander steeds met enig afgrijzen constateert: hij gaat „filosofeeren”, of scholastisch rede-neeren.

Hij tast eerst het dipleurische karakter des verbonds aan.

Zegt straks ronduit, dat men den term „verbond” niet zoo maar gebruiken mag om het genadeverbond te qualificeeren.

En brengt straks de verbondsdreiging terug tot de wet, ze, voor wat het genadeverbond betreft, uitlichten de uit het „verbond”, waar hij ze toch eerst nadrukkelijk toe gerekend heeft. De professor schendt — met andere woorden — tot driemaal toe zijn eigen aangezicht. Want tot driemaal toe heeft hij met de ééne hand teruggenomen, wat hij met de andere eerst had gegeven.

Om met dat dipleurische karakter te beginnen: alweer voelt de naar een sluitend betoog snakkende geest van Witsius zich verplicht, ook van het genadeverbond te erkennen, dat het een conventie, een tweezijdige, dipleurische conventie is. Hij zegt het dan ook met zooveel woorden. „De mensche... de beloften des

conditionem hanc acceptabat (9). Men ziet, dat de Latijnsche tekst uitvoeriger is dan de Nederlandsche, die trouwens soms heele stukken weglaat. De inwilliging van Adams zijde behoort volgens W. tot het verbond; het is een serieuze conventie.

„Het Genade-verbondt is een onderhandeling tusschen Godt en den uitverkorenen zondaer, waer in Godt verklaert sijn vrywillig behaegen aengueende de eenwige saligheyt, en alle dingen die daertoe behooren, te geven aen de bondgenoten om niet, door, en om den Middelaar Christus; ende de mensch door een oprech gelove dat welbehagen toestemt” (132).

Foedus gratiae est conventio inter Deum et electum Peccatorem. Deo declarante liberum beneficiatum suum de salute aeterna, omnibusque eo pertinentibus, foederatis gratis dandis, per et propter Mediatorem Christum: homine autem per sinceram fidem beneficiato illi stipulante (105). Ook hier behoort de stipulatie, de inwilliging van 's menschen zijde, tot het verbond. Ook het genadeverbond is een conventie, volgens Witsius.

3) Voor het werkverbond („onderhandelende Personen”, personae contrahentes) Ned. vert. 11, lat. ed. 9; voor het genadeverbond („verbondmaakende Partijen”, partes contrahentes) resp. 255/6 en 202. De menschen komen hier voor als zondaars, uitverkorenen, en alzoo tot erigenaamen des levens, ja des eeuwigen levens aangeschreven, uitmakende dat kleine Kuddeken, aan het welke des Vaders welbehagen is het Koninkryke te geven, Luc. 12:32; en als diegenen, voor welke Christus borg geworden is („want dat moet aangemerkt worden als noodzakelyk, voor en aler het Gode betaamt, van syn genade met den sondigen mensche te spreken”) (vert. 257; Lat. tekst 203).

4) Voor het werkverbond, vert. 11, 44—48; Lat. tekst: 9, 36—54; op blz. 9 wordt het woord comminatione gebruikt; op blz. 36—54 is sprake van de poenale auctie. Voor het genadeverbond: Holl. vert. 255, 263—265; Lat. ed. 202, 209—210.

5) a.w. 262/3. Aan den rand: „Sommige dreigementen zyn louter Wettisch, andere hebben een opsicht tot het Genade-verbondt”. Lat. ed. 209: Negari sane non potest, quia in doctrina Christi & Apostolorum plurimae comminationes identidem occurrunt, quae peculiarem suum respectum ad foedus gratiae habent, quaeque ita proponi non potuissent, si nullum foedus gratiae exstaret. Aan den rand: comminationes quaedam pure legales sunt, aliae respectum habent ad Foedus gratiae.

Verbonds aannemer om de pl worden te voeringe dese wysse (mutuum) op een ze van de v dient, ver omhelsen. de geloove leven, voe helooft: E drag” (co

Het ver gevat als door Wits verbond o Maar de

Want re

over gepla al naar ge

Het is, o Verbondt.

„Daar en stellen, da

welke naar van een V

zydig (c trouwe; d

geschiedt ment, en

Men zie

Het één v

wijze blij

onzeker. A

ten aanzie

ten aanzie

valt, mer

hebben ge

niftigeert

in de on

eigen(hijke

„gestalte”

van den l

eventjes, i

toch niet

tijke min

het daar,

een verbo

Dus, toch

in onders

aanzien

komt me

ook dat n

van een t

proprius i

verbond

De eerst

de uitverk

kerke” (2

der twee

werkverbo

het gena

maakt? J

En zoo

naam „ve

te achten

„genade-v

genadever

volging v

hebben tu

en een „v

komst, i

ring, dat

bond” uit

tament” a

tot Christ

van de Zi

substantie

versta m

zelf; ve

aan wat

gezegd he

Het is l

hoe Wits

nemelijk

ander doe

vroeger, e

vanwege

6) a.w. 2

7) a.w. 2

scris magis

8) a.w. 2

illam novi

gram Foed

fidei dicit

ad Testam

pariterque

9) De a

gedeelte

passus, was

gaande) no

Testamenti

conventio

Coccejo inv

esse Virro

toem, qui

De eenheid van het verlorene leven.

Dat is wel een wonderlijke strofe uit het lied van de Kinderen van Korach: Mijn hart en mijn vleesch roepen uit tot den levenden God. (Psalm 84:3). Wij kunnen ons beter vinden in de woorden van Psalm 42: Ja, mijn ziel dorst naar den Heer... Maar dezelfde David heeft het ons ook voorgezongen: Mijn vleesch verlangt naar U! (Ps. 63:2). Deze openbaring Gods in de bevinding van Zijn knecht is ons eigenlijk vreemd. Och, wat hebben wij niet op het lichaam gegromd en op de stof gescholden! De eigenwillige martelaren der ascese hebben beleden: ik geloof in de kastijding des vleesch. Franciscus sprak nederbuigend van: Broeder Ezel! Gemakkelijk zou een dikke bloemlezing zijn samen te stellen van gedichten en gezangen, waarin de ziel verheerlijkt wordt ten koste van het lichaam. Het zoogenaamd materialisme, dat van de stof niets heeft gekend, heeft ons nog meer dan vroeger tegen de stof opgezet. Wat een anti-stof-preeken en toespraken hebben wij daaraan te danken! Zeker, tegenwoordig zijn wij, calvinisten, heel goed voor ons lichaam. Wij wonen in huizen met een badcel, wij weten veel van vitaminen, wij zwemmen, al of niet gemengd, wij oefenen mee met de N. C. R. V. Maar bij al de aandacht die wij aan de lichaamsfunctie besteden, zijn wij het er over eens dat het een lagere functie is. Voor ons besef past het lichaam niet in het Hooglied, maar in het Laaglied. Wij spreken gaarne van menigerelei genade, maar van genade voor het lichaam reppen wij zelden. Dat het lichaam betrokken is bij het gaan naar den tempel, dat het vleesch dorst naar de voorhoven des Heeren, dat lijkt ons een beetje wonderlijke beeldspraak. Neen, David, neen, Kinderen van Korach, wij zijn een ander lichaam gewend dan waarvan gijlieden hebt gezongen. Een lichaam, dat liefst wil blijven liggen als de kerkklokken luiden en dat gaap-neigingen verlooft onder de preek. Met onze ziel is het wel tamelijk goed gesteld, meenen wij, maar het lichaam is bij die heilige dingen niet betrokken. Trouwens wij kennen het daartoe geen recht en geen capaciteiten toe. Dat demonstreeren wij ook wel. „Broeder Ezel” hangt vaak erg onaesthetisch in de bank. Wij knielen niet bij het gebed en staan niet op om te zingen, ons vleesch roept niet uit tot den levenden God. Dominee denkt meestal ook niet om zijn vleesch, aan zijn stem besteedt hij geen zorg en zijn armen gebaren lukraak in de wonderlijkste bewegingen soms. Als ons vleesch dorst... dat de kerk uit mocht wezen en wij aan de koffie mochten gezeten zijn, stillen wij het met een pepermuntje en ons hart roept uit: hoe hijg ik om van dit vleesch te zijn onbonden! Overigens moet u die exclamatie van dat hart niet al te serieus nemen, het is meer bedoeld als een zacht protest tegen dat expansieve vleesch! Het is jammer dat wij des Zondags ons vleesch niet kunnen thuis laten bij de kinderen, die nog niet tot hun verstand gekomen zijn.

Wonderlijke menschen zijn wij toch! Daar brengt God ons in Zijn huis. Door de wondere poort van het oor, dat Hij geformeerd heeft, komt het evangelie mijn ziel binnen. Dank God voor dat oor, broeder, gij zoudt anders die blijde boodschap niet kunnen hooren! Door de kristallen poort van het oog ontvangt mijn ziel het heilig sacrament. Dank God voor dat oog, zuster! Zonder dat oog zoudt gij de genade des Heeren in de Bondszegelen niet kunnen zien! Dan loven wij den God onzes levens. Dankt God voor uw stem, vrienden, zonder haar zoudt gij den Heere niet kunnen prijzen!

Ach, dat wij leerden ons halve en kwart-evangelie prijs te geven voor het volle evangelie van de volkomen verlossing. Ach, dat wij ernst maakten met onze belijdenis: ik ben met lichaam en ziel het eigendom van mijn getrouwen Zaligmaker!

Laat dat evangelie u troosten, mijn vriendin op het ziekbed en mijn vriend, die door velerlei kwalen en kwaaltjes gehandicapt wordt in uw arbeid. Ook uw lichaam is in de verlossing begrepen. Gij meent misschien dat er geen wonderlijke genezingen meer zijn? Ik zeg u, er zijn geen andere dan wonderlijke genezingen! De Heiland doet Zijn wonderen niet alleen door apostelen, Hij doet ze ook door dokters en apothekers! Maar Hij doet ze! Mijn broeder, met uw moeilijkheden en hebbeligheden, met uw gal en mel uw zenuwen, geloof de verlossing van Christus! Laat uw ziel niet roepen tegen uw vleesch, maar laat uw hart met uw vleesch uitroepen tot den levenden God.

N. B.

heid van het jubileum, waarvan onze lezers reeds kennis kregen. Aan Prof. Van Til, wiens „Brieven uit Amerika” door onze lezers om hun informatorisch karakter en principiële leiding steeds zeer gewaardeerd blijken, willen we ook langs dezen weg onzen hartelijken gelukwensch doen toekomen.

K. S.

Verbonden op die orde op welke zy voorgesteld worden aannemende, verbindt sich seiven door die aannemingen om de plichten, die in de vooriger beloften begrepen worden te betrachten, voor en aler hy sich van de uitvoering der verdere belofte kan verzekeren. En op dese wyse word het Verbond onderling en wederzyds (mutuum). Godt stelt in den Euangelio zyne beloften op een zekere orde voor. De mensch word uyt kracht van de wet, voor zoo veel die het genade-verbond bedient, verbonden om die beloften op de zelve orde te omhelzen. Terwijl het geloof dit doet, verbindt sich de geloovige te gelijk tot de betrachttinge van een nieuw leven, voor en al er hy sich het Gelukzalige leven belooft: En in dezer voege is het een dubbelzijdig verdrag (conventio dupleuros) *).

Het verbond wordt dus inderdaad ook nu weer opgevat als tweezijdig; deze regel, voor het werkverbond door Witsius reeds erkend, wordt nu op het genade-verbond overgedragen.

Maar deze lijn wordt door een andere gekruist.

Want reeds tevoren heeft Wits iets anders daar tegenover geplaatst. Het genadeverbond is te onderscheiden al naar gelang het op den Borg, dan wel op ons ziet. Het is, o zeker, „ten opzichte van de borge meer een Verbondt, ten opzichte van ons meer een Testament” *). „Daar en is geen ongerymtheit in gelegen, indien wy stellen, dat die dispositie van het Nieuwe Verbondt, welke aan den borge gedaan is, de eygene gestalte van een Verbondt heeft, betekenende een dubbelzijdig (dupleurisch) verdrag van onderlinge (mutuae) trouwe; doch dat de andere dispositie die aan ons geschiedt is meer het fatsoen heeft van een Testament, en meer alleenzijdig (monopleurisch) is” *).

Men ziet het: tweezijdig, en toch weer niet tweezijdig. Het één verteert het andere. En de theologische spreekwijze blijft, zelfs in de nadere onderscheiding, zeer onzeker. Werd er nog ronduit en definitief gezegd, dat ten aanzien van den Borg van een verbond, en ten aanzien van ons van een testament te spreken valt, men zou althans een scherpe onderscheiding hebben gekregen. Maar neen, elke werkelijke uitspraak mitigeert zichzelf; het spel van geven en nemen wordt in de onderhavige pericop feitelijk permanent. De eigenlijke, de aan het verbond als zoodanig eigene „gestalte” (notio) des verbonds, die is er ten opzichte van den Borg. Zoo staat het in den tekst; men denkt eventjes, althans dáaraan houvast te hebben. Maar ’t is toch niet zoo; want aan den rand staat het weer een tikje minder stellig: het verbond der genade, zoo heet het daar, is ten aanzien van den Borg „meer” (magis) een verbond. „Meer” een verbond, dan een testament. Dus, toch óók een testament. En wat ons betreft, ons, in onderscheiding van den Borg, de dispositie, die ten aanzien van ons getroffen is, die „nadert meer”, die komt meer nabij... tot een testament. Of eigenlijk is ook dat nog weer te scherp: ze komt meer de gelijkenis van een testament nabij (ad testamenti similitudinem proprius accedere). Derhalve is ze toch ook nog wel verbond.

De eerste verlegenheid: is het genadeverbond, waarin de uitverkorenen, het „kleine kuddeke”, de „algemeene kerke” (259, ecclesia catholica, 265) gelden als de eene der twee partijen, nu tweezijdig, ja, of neen? Van het werkverbond is het stellig beweerd; maar wordt nu bij het genadeverbond een terugtrekkende beweging gemaakt? Ja, te ontkennen valt het niet.

✱

En zoo komt Wits er toe, gelijk we opmerkten, den naam „verbond”, als ’er op aankomt, minder passend te achten voor wat hij toch ook weer zelf stevast het „genade-verbond” noemt. De wig wordt tusschen het genadeverbond en elk ander verbond gedreven; in navolging van Coccejus wil Wits nu scherp onderscheiden hebben tusschen een „testamentair genadeverbond” en een „verbond, dat op een verdrag, een overeenkomst, een wet berust” *). Begonnen met de verzekering, dat hij er niet aan denkt, „testament” en „verbond” ult elkaar te rukken, wordt toch het begrip „testament” aldus uitgewerkt, dat, wel niet in betrekking tot Christus, den Borg, maar wel degelijk ten opzichte van de Zijnen, het substantief „testament” het andere substantief, n.l. „verbond”, verslindt. Verslindt, men versta mij wel, op het standpunt van Wits zelf; verslindt, als men n.l. hem zou willen houden aan wat hij eerst over een verbond-in-het-algemeen gezegd heeft.

Het is hier niet de plaats, nauwkeurig na te gaan, hoe Wits tot deze constructie komt, of hoe hij ze aannemelijk maken wil. We hebben met deze artikelen een ander doel. We willen slechts aantoonen, hoe men, en vroeger, en tegenwoordig ook onder ons hier en daar, vanwege den ernstigen drang tot een harmonische

6) a.w. 262, Lat. ed. 208.

7) a.w. 261; Lat. ed. 207: Foedus Gratiae respectu Sponsoris magis est Foedus, respectu nostri magis Testamentum.

8) a.w. 261; Lat. ed. 207: Nihil est absurdi si contendamus, illam novi Foederis diathesin, quae Sponsoris facta est, propriam Foederis notionem habere, significantem pactum mutuae fidei diathesin, alteram autem dispositionem Nobis factam ad Testamenti similitudinem proprius accedere, & magis potiusque esse.

9) De aangehaalde Nederlandsche vertaling (259) laat dit gedeelte weg; maar de Latijnsche tekst, 205, heeft een breede passus, waarin tenslotte opgemerkt wordt: Quae (het voorafgaande) non eo a me afferuntur, quod notiones Foederis & Testamenti confundi velim: sed ut ostendam Foedus Gratiae Testamentarium esse distinguendum a foedere quod pacto conventionis, sive lege nititur. Ned dissimulo me id in Coccejio invenisse. De Foed. § 87. Unde miratur sum, repertum esse Virum Doctum, eundemque summum Cocceji admiratorem, qui haec carperet.

theorie, en tot het trekken van een verbindingslijn tusschen verkiezing en verwerping, komt tot constructies, die het verbond dan weer van dezen kant, straks weer van den anderen, beleedigen en beschadigen. En voor wat dat betreft, is Wits een waarschuwend voorbeeld. Hij schijnt het zelf gevoeld te hebben. Want nadat hij onder verwijzing naar Coccejus en Cloppenburg, en — ietwat vaagjes naar Iunius — de redeneering ten beste gegeven heeft, die we kortelijk hierboven aanhaalden, zegt hij: nu moet ge vooral niet denken, dat ik, Witsius, op die manier de verbondsleer op haar kop zet, dat „door dit gevoelen het gantsche fatsoen van een verbondt wordt weggenomen, hetwelke bestaat in een beding en wederbeding”. Het woord „berith” (het hebr. woord voor „verbond”), zoo zegt Wits, kan immers alles en nog wat beteekenen (261, lat. 207). Volkomen waar. Maar daar loopt de zaak niet over. De kwestie is maar, of Wits’ constructie klopt met de beteekenis, die hij zelf in zijn wetenschappelijk betoog nu eenmaal aan het woord „verbond” gegeven heeft. We gelooven, dit te moeten ontkennen. Stipulatie (beding) en restipulatie (wederbeding), ze zijn eerst met zooveel woorden voorgesteld als behoorende tot alle, en dus ook tot dit verbond. Maar als ’er op aan komt, dan luidt het: „Het Genadeverbond... dewyle het bestaat in loutere beloften, schrijft eigentlijk niets voor als een plicht, eyscht niets, beveelt niets; zelfs dat niet: geloof, vertrouwt, hoopt op den Heere, en wat van diergelijke plichten meer is. Maar het VERHAALT, BOODSCHAPT, en BETEEKENT ons, wat God in Christo belooft, wat hy doen wil, en doen sal” *).

Weg is het schema van stipulatie-restipulatie; weg zijn feitelijk ook de twee „deelen” van het verbond: belofte en eisch. Weg is wat heel de inzet van het boek was. Maar het dikke boek verschijnt niettemin; het boek, „dat wordt hoe langer hoe dikker...”, maar het verbond is tot een boodschap + garantie versmald.

✱

De eisch Gods als „deel” van het verbond (in alle verbonden twee deelen begrepen), zoo zeiden we, valt bij Wits, goed beschouwd, weg. Feitelijk blijft er maar één ding over, niet als deel, maar als geheel: belofte, toe-zegging. Want plicht, bevel, dat valt allemaal onder de „wet”, zoo zegt Wits *).

En hiermee zijn we meteen toegekomen aan het derde punt, waarop we hierboven attendeerden als een der tegenstrijdigheden bij Witsius: de kwestie der verbondsdreiging. Een verbond, dat, als men het nu secuur zeggen wil, niet meer beveelt, dat kan, als men het weer precies neemt, ook niet dreigen. Dreigementen hooren dáár, waar plichten worden opgelegd. Plichten hooren bij de wet. Derhalve hooren dreigingen ook bij de... wet. „Alle dreigementen zyn uyt de Wet, welke Wet ten opzichte van alle haare deelen zich voegt en schikt na het Genade-verbondt” (264). Want — wat dit laatste betreft, de wet bewijst het genadeverbond haar dienst (265); in de prediking van Christus en de apostelen is een „menging van wet en van Euangelium”. Maar als Wits daaraan toekomt, dan breekt meteen in het laatste stuk van zijn betoog de draad af. „In de Predikation van de Propheeten, van Christus, en van de Apostelen, is een seekere menging van verscheyde leeringen, die wel met een vaste knoop aan malkanderen gehegt zyn, en waarvan de eene seer bequaamelyk aan de andere ondergeschikt word; maar die nochtans elk in het bysonder tot haare eerste oorspronge gebracht moeten worden, soo dat de beloften der Genade tot het Euangelium, alle de voorschrijvingen van plichten, en dreigementen tegen de quadaadcoers, tot de wet gesteld moeten worden te behooren” (265).

Hier valt, strikt genomen, de verbondsgheoorzaamheid als zoodanig weg, tegelijk met de verbondsdreiging, en den verbondsvloek. Ze vallen weg in het genadeverbond. Maar het betoog klopt niet. De draden er van zijn niet „met een vaste knoop aan malkanderen gehegt”. Want in het vervolg der verbondsgeschiedenis wordt door Wits gescheiden, wat in den aanvang één heette te zijn: belofte en eisch; stipulatie en restipulatie. De wederkeerigheid, de tweezijdigheid trekt gaandeweg in den loop der verbondsgeschiedenis zich terug; het verbondstatuut versmalt zich, valt van twee deelen op één terug.

Wij critiseeren hier Wits niet. We zeggen alleen maar: ziedaar, hoe men getracht heeft, de moeilijkheden te overwinnen, en tusschen verborgen en geopenbaarde dingen een band te leggen, die het denken bevredigde.

Ontkrachting van het verbond, denaturalisatie, wegneming van zijn karakter, dat was de prijs, die er voor betaald werd. Ons ter waarschuwing, ook in de huidige ontwikkeling der theologische denkbelden binnen de Gereformeerde Kerken.

K. S.

Prof. Dr G. van Til.

Onder verwijzing naar hetgeen we inzake personalia elders in dit nummer opmerken, mogen we langs dezen weg onze vreugde er over uitspreken, dat, gelijk ons dezer dagen gebieken is, ook aan Prof. Dr G. van Til (Westminster Theological Seminary, Chestnut Hill, Philadelphia P. A., U.S.A.) het eere-professoraat is aangeboden door de universiteit van Debrecen, ter gelegen-

10) a.w. 262, Lat. ed. 207/8: Sed quod palmarium est, ita hanc foederis concessationem optime concipi arbitramur. Foedus gratiae, sive Evangelium stricte sic dictum, quod illius foederis formula est, quum in meris consistit promissis, nihil proprie praescribit ut officium, nihil exigit, nihil mandat; ne hoc quidem, Crede, Confide, Spera in Dominum, & quae sunt similia. Sed refert, nunciat, significat nobis, quid Deus in Christo promittat, quid facere velit, & facturum sit.

11) Omnis praescriptio officii ad Legem pertinet, 208.

„Mijn genade is u genoeg“¹⁾.

Dit is nu eens niet de tekst (of het motto) voor een meditatie of een preek. Het is een troostwoord, gebruikt door het nationaal-socialisme.

Er is na de invoering van de sterilisatie-wetten in Duitsland van „evangelische“ zijde een handleiding verschenen ten dienste van hen, die gesteriliseerde patiënten hebben te verzorgen. Van dit geschrift verscheen reeds een tweede druk. We kunnen dus gerust zeggen, dat deze handleiding officieel is goedgekeurd. Behalve een volledig overzicht van de bepalingen der sterilisatie-wet zijn er zeven deskundige bijdragen in opgenomen over de juiste behandeling der patiënten.

Nu zullen wij ons niet verdiepen in de technische bijzonderheden dezer wet, al zou dit op zichzelf al de moeite waard zijn. Slechts wijs ik er op, dat er niet alleen een wettelijke bevoegdheid bestaat om beperkende maatregelen te nemen t.o.v. het nageslacht (door sterilisatie), maar dat van staatswege ook operatief kan worden ingegrepen in het lichamelijk en innerlijk leven van den enkeling zelf (door castratie, pag. 14—15). Dit artikel wil slechts wijzen op enkele gevolgen van deze praktijken, alsmede op de motiveering er van, zooals die blijken uit dit geschrift zelf. Wie deze dingen leest, moet wel diepe deernis voelen met een volk, dat op deze wijze zich tracht aan te passen aan een rassen-theorie, terwijl het toch niet blind is voor de ernstige gevolgen daarvan.

Dat de gevaren van deze wet gezien worden, blijkt h.v. op pag. 40—45. Maar tegelijk is het ontstellend hoe zelfs menschen, die op het „geloofs-standpunt“ meenen te staan, zich met een eenvoudige „ja“ aan deze wetten onderwerpen, en dat met een beroep op Rom. 13! Als eenige oplossing wordt dan gewezen op de mogelijkheid, het evangelie in deze wet in te dragen — het evangelie van „het bestaan eener wereld, die uit andere samenhangen en uit andere wetten handelt, die gedragen wordt door het geloof aan gericht en genade, van straf, opstanding en verlossing“ (pag. 42). Zelfs wordt door deze wet een onverwachte mogelijkheid geschapen om de waarheid der Schrift te illustreren; zoowel de waarheid van het tweede gebod met zijn scherpe dreiging („het derde en vierde lid dergenen die mij haten“) als de troost van Christus: „Mijn genade is u genoeg!“...

Maar dan komen de moeilijkheden eerst in hun vollen omvang. „Er zijn gesnedenen terwille van het Koninkrijk Gods“, zegt de Schrift. Maar in Duitsland zijn gesnedenen, die niet zichzelf vrijwillig hebben opgeofferd voor dit Koninkrijk, maar die van staatswege daartoe gedwongen zijn. En waarom? Een van de schrijfters heeft het heel goed gevoeld, wanneer zij zegt: „De wegen van biologisch denken, die in allerlei vorm tegenwoordig de opvattingen van ons volk beheerschen, bergen het gevaar in zich, dat men de waarde van een menschenleven aan biologische classificaties onderwerpt“ (pag. 43). Biologische opvattingen — dat is het juiste woord. Theorieën over erfelijkheid spelen hierin de hoofdrol. Het klinkt heel mooi, wanneer in de (officiële) toelichting bij de sterilisatie-wet gezegd wordt bij § 1: De wet beperkt zich opzettelijk tot die ziekten, waarbij de erfelijkheid „wetenschappelijk voldoende is nagegaan. Een verlies van waardevol erfgoed is bij de onderhavige erfelijk-ziekten niet te duchten“. Daar is de wetenschap dus zeker van. Of er bij nakomelingen van deze erfelijk-ziekten ook nog kinderen Gods kunnen zijn wordt buiten beschouwing gelaten. Onder de bedoelde erfelijke ziekten valt ook „ernstige erfelijke lichamelijke misvorming“. Natuurlijk: die past niet in het plan van den totalen staat. Het doel van de sterilisatie is dan ook, dat „de erfelijke ziekten uit het Duitsche volkslichaam verdwijnen“ (pag. 85). Daartoe worden van staatswege operaties goedgekeurd en bevolen die vroeger strafbaar waren, b.v. zwangerschaps-onderbreking (pag. 81).

En nu de gevolgen. Uit enkele gegevens blijkt, dat het aantal gesteriliseerden niet gering is, al worden geen getallen genoemd. In de maatschappij brengt dit ernstige gevolgen met zich mee. Allereerst voor de patiënten zelf. Zij gaan zich minderwaardig voelen, afgestempeld, tweede-rangs-Duitschers. Daarbij wordt hun de mogelijkheid van een gelukkig huwelijk ontnomen (pag. 38) — al heeft men ook hier een „troost“ gevonden: huwelijksbemiddeling voor gesteriliseerden! (pag. 57). Aangrijpend is het, te lezen over de moeilijkheden, die de patiënten ondervinden in de maatschappij. Het sterkt komt dit uit bij de meisjes. Wanneer het nog onbekend is, dat ze gesteriliseerd zijn, leven ze voortdurend in onzekerheid en angst voor mogelijke ontdekking. En wanneer het eenmaal bekend wordt, zien zij bepaalde relaties verbroken, of zijn ze niet veilig meer (pag. 57).

Onzekerheid — die wordt in de hand gewerkt door het strenge wetsvoorschrift, dat alle bij de sterilisatie-procedure betrokken personen daarover hebben te zwijgen. Zoo groeit in Duitsland een „onzichtbare“ gemeente van menschen, die een afzonderlijke klasse vormen in de maatschappij. Van staatswege is gewelddadig ingegrepen in hun levensloop. Hun vooruitzichten

en mogelijkheden zijn radicaal veranderd. Aan hun gedachtenleven is een geforceerde ommakeer gegeven. En nu moet de gemeente, nu moet de predikant maar zien, hoe hij in de „zielszorg“ deze menschen behandelen zal. In veel gevallen zal men er naar moeten raden, of men inderdaad met een gesteriliseerde heeft te doen! (pag. 58).

Een ontstellend voorschrift is ook de z.g. aangifteplicht. Deze geldt voor doktoren, wijkverpleegsters, vroedvrouwen e.d. Zelfs predikanten, die aan het hoofd staan van een verplegings-inrichting, vallen onder dit voorschrift (pag. 30).

Van vrije zelfbeschikking is onder deze wet geen sprake meer. In § 12 staat uitdrukkelijk: „Heeft de rechthand definitief tot sterilisatie besloten, dan moet deze ook tegen den wil van den te steriliseeren persoon worden uitgevoerd“, en daarbij kan politiehulp worden ingeroepen. De toelichting zegt: „In het uiterste geval zal, voorzover andere maatregelen niet afdoende zijn, niet kunnen worden afgezien van de aanwending van onmiddellijken lichaamsdwang“ (pag. 64).

We zouden nog veel meer uit dit geschrift willen citeren, als de plaatsruimte dit toeliet. Maar de gegeven voorbeelden spreken duidelijk genoeg. En het ergste is, dat in deze „evangelische“ handleiding rondweg de synthese gepredikt wordt tusschen de nationaal-socialistische opvatting van den totalen staat en de „christelijke opvatting van de waarde der enkele menschenziel“ (pag. 27). En dit geschrift is nog wel verschenen bij Verlag „Dienst am Leben“! Het is een troosteloos boekje, ondanks de vele „vertrouwen“, die men er in vinden kan; zooals b.v. de tekst: „Den geloovigen werken alle dingen mee ten goede“. Dat is een Bijbelwoord. Maar de Schrift zegt ook iets over de barmhertigheden der goddelozen.

L. D.

Het rapport der Chr. Geref. Kerk inzake het antwoord aan de Synode der Geref. Kerken. (III.)

Zoo komen we tot het tweede gedeelte van het rapport: het leerstellig gedeelte. Dit gedeelte wordt in het rapport begonnen met een aanhaling uit de acta van de groote Dordtsche Synode, die uitsprak: „dat men van het geloof der Gereformeerde Kerken te oordeelen heeft niet uit private of bijzondere uitspraken van sommigen, zoowel oude als nieuwe leeraren, maar uit de openbare belijdenissen der Kerk zelf“⁴⁾. Helaas houdt zich het rapport niet aan deze schoone en juiste uitspraak, want, als het gaat spreken van een systeem, dat ALOM in onze kerken geleerd wordt, worden als bewijzen geen belijdenisschriften onzer kerken aangehaald, maar uitspraken van oude leeraren (Dr A. Kuyper Sr) en nieuwe leeraren (Dr A. Kuyper Jr en Dr E. D. Kraan).

Dit systeem zou kort samengevat volgens het rapport hierop neerkomen, dat men uitgaat als grondbeginsel van het supralapsarisme; daaruit zou dan weer volgen, dat het genadeverbond vereenzelvigd werd met het verbond der verlossing of den vrede (pactum salutis) en dit verbond alleen de uitverkorenen zou raken; dat in Christus als het centrale Hoofd der uitverkorenen, de rechtvaardiging is gerealiseerd, die hierom niet in den tijd, maar van eeuwigheid is. Uit zulk een logisch denkproces zou dan verder volgen, dat zulk een gerechtvaardigde van eeuwigheid ook als wedergeboren moet aangemerkt worden, zoodat de bediening des Woords niet meer den dooden zondaar geldt, maar den reeds in beginsel levend gemaakte. En daarom zou het dan ook geen wonder zijn, dat op grond van de belofte des verbonds, volgens dit systeem, het zaad des verbonds is te houden voor wedergeboren en in Christus geheiligd, tot dat hij het opgroeien het tegendeel blijkt⁵⁾. Vooral tegen dit laatste, de zoogenaamde verbondseleer onzer Gereformeerde Kerken richt zich dan de kritiek.

Natuurlijk is het rapport op de hoogte met de beslissingen, die de Synode onzer kerken van 1905 in Utrecht genomen heeft, beslissingen, die noodzakelijk waren met het oog op den strijd, die er onder ons over dingen, die hiermede in verband staan, gevoerd werd, maar het rapport acht die beslissingen onvoldoende. Inzonderheid vindt men het aanvechtbaar, dat de Synode niet uitgesproken heeft, dat het geheel onjuist⁶⁾ is, te zeggen, dat de kinderen gedoopt worden onder onderstelling der wedergeboorte: de Confessie zegt toch, dat zij gedoopt worden op grond van de beloften Gods. (Art. 34 N.G.B.) En hiertegenover zou het rapport willen staande houden, dat het infralapsarisme de leer is der Geref. Kerken, dat er een onderscheid moet gemaakt worden tusschen het pactum salutis⁷⁾ en het genadeverbond⁸⁾, dat essentieel met Adam en op ceremoniële wijze met Abraham en zijn zaad opgericht zou zijn⁹⁾. En de betekenis van den doop zou slechts zijn, dat het verbond met zijn weldaden aan ons zaad zou worden aangeboden met een sterke aanbieding, maar pas, als dat verbond zou ingewilligd worden door wedergeboorte en geloof, zou het wezen des Verbonds ontstaan¹⁰⁾.

Over deze punten zouden we in de eerste plaats willen opmerken, dat hier een misverstand is van de kwestie, die het supralapsarisme¹¹⁾ aangaan. Prof. Dr H. H. Kuyper

heeft in „De Heraut“¹²⁾ er reeds op gewezen, dat Comrie, die toch min of meer supralapsarier was, den raad des vredes vereenzelvigde met het genadeverbond, bovendien een rechtvaardigmaking van eeuwigheid leerde, maar ten opzichte van de doopsbeschouwing stond hij op een geheel ander standpunt dan volgens dit rapport uit het systeem zou voortvloeien. Maar ook verder — het is niet waar, dat het supralapsarisme alom in onze kerken geleerd wordt. Onze belijdenisschriften zijn weliswaar infralapsarisch getint, maar het supralapsarisme is nooit veroordeeld als in strijd met onze Gereformeerde belijdenis. Een nadrukkelijk veroordeelen van het supralapsarisme zou dus de vrijheid van profetie zeer aan banden leggen. Maar afgezien daarvan, velen leeren het supralapsarisme absoluut niet en velen zullen meegaan met Prof. Schilder, die in „De Reformatie“, 17e Jaargang, no. 52, pag. 421, infra- en supralapsarisme als verouderd heeft geteekend¹³⁾.

Wat aangaat de rechtvaardigmaking van eeuwigheid — zelfs indien door sommige personen alzo gesproken is als het rapport aangeeft, daarvoor zijn onze kerken niet aansprakelijk. Maar bovendien — in den grond van de zaak waren — 1905 alle Gereformeerden het met elkander eens. Sommigen zeiden, dat de rechtvaardigmaking van eeuwigheid is, omdat die bij God reeds lang vaststaat: God ziet den mensch als rechtvaardig, vóórdat hij ethisch rechtvaardig is. En dat zien Gods is hoofdzak, want het is een rechterlijke daad. God heeft dus reeds in de eeuwigheid ons gerechtvaardigd en ook hijv. in de opstanding van Christus. Hiertegenover hielden de anderen staande, dat de mensch ethisch gerechtvaardigd wordt door het geloof, vreezende, dat die anderen daaraan tegen hun wil tekort zouden doen. In den grond waren zij het volkomen eens. De eene groep gaf toe, dat het geloof onmisbare factor was in de rechtvaardigmaking en de andere groep zag zeer zeker de rechtvaardigmaking in de uitverkiezing. De Synode van 1905 in Utrecht kon dus op grond van Gods Woord besluiten, dat rechtvaardigmaking door het geloof maar niet beteekende bewustwording van rechtvaardiging, maar dat wij inderdaad persoonlijk de rechtvaardigmaking alleen door een oprecht geloof deelachtig worden, maar evenzeer kon zij verklaren, dat het onjuist is te zeggen, dat onze belijdenisschriften alleen een rechtvaardigmaking uit en door het geloof kennen, aangezien in Gods Woord in Rom. 4:25 en onze Belijdenis in art. 20 van een rechtvaardigmaking in Christus' opstanding spreekt, terwijl de kerk tevens belijden mag, dat de Zoon van God van eeuwigheid als onze Borg optrad in het pactum salutis, zoodat wij als vijanden verzoend werden¹⁴⁾.

Voorts, dat in onze kerken algemeen pactum salutis en genadeverbond vereenzelvigd worden, is beslist onwaar. Het is wel geschied, o.a. door Comrie, Boston, Rollock en Brakel, maar tegenwoordig geschiedt het niet meer. Zelf heb ik van Prof. Honig geleerd, dat er een groot onderscheid tusschen die beide bestaat, aan de V.U. leert Prof. Hepp eveneens alzo¹⁵⁾ en ons aller leermeester op een afstand maakt ook onderscheid tusschen beide, zie maar naar zijn werk: „Wat is de Hemel?“¹⁶⁾ — hij kan het zelf tegenspreken.

Chr. Enc. III, 38—41. Kortheidshalve deel ik hier slechts mede, dat het voornamelijk ging over de vraag of Gods besluit ook over den val gegaan is. Daarmede kwam samen te hangen de vraag, of God den gevallen mensch heeft verkoren of dat God den niet-gevallene heeft gepredestineerd in Zijn besluit. Het Supralapsarisme (supra = boven, lapsus = val), leerde, dat God besloot heeft Zich te verheerlijken in de redding van sommige en in het verderf van andere menschen, het infralapsarisme (infra = onder), dat God besloot sommige gevallen menschen te behouden, anderen in hun verderf te laten.

Supra heeft als orde der besluiten Gods: Verkiezing, schepping, val, genademiddelen, verheerlijking.

Infra: schepping, val, verkiezing, genademiddelen, verheerlijking.

Onze belijdenis-geschriften zijn in infra-lapsaristischen geest opgesteld, doch dit sluit niet in, dat het supra-lapsarisch gevoelen verworpen wordt.

Vele Gereformeerden waren Supra-lapsariër. Bavinck noemt o.m.: Beza, Piscator, Polanus, Gomarus, Maccovius, Voetius, Comrie, Burmannus en vele anderen.

12) Nr. 3126.

13) Prof. Schilder schrijft: De sedert Kuyper en Bavinck weer onder ons tot gemeengoed geworden dogmatische winst, behaald in het gelijktijdig opzeggen van het crediet zoowel aan het infra- als aan supra-lapsarisme, behoort dan ook m.i. te worden gebruikt, ondanks het gepruttel van een enkele, die meent, dat dit gebruiken van verkrege winst afbraak of het opentornen van goedsluitende jassen is.

14) Wat het punt der eeuwige rechtvaardigmaking betreft, verklaart de Synode, dat deze uitdrukking zelve niet in onze Belijdenisschriften voorkomt, maar dat ze daarom evenmin mag worden afgekeurd als de uitdrukking Verbond der Werken en dergelijke, die uit het theologisch spraakgebruik zijn overgenomen; dat het onjuist is te zeggen, dat onze Belijdenisschriften alleen eene rechtvaardigmaking uit en door het geloof kennen, aangezien in Gods Woord in Rom. 4:25 en onze Belijdenis in art. 20 uitdrukkelijk spreken van eene objectieve rechtvaardigmaking door de opstanding van Christus bezegeld, die in tijdsorde aan de subjectieve rechtvaardigmaking voorafgaat; en wat voorts de zaak zelve aangaat, dat al onze Kerken van harte gelooven en belijden, dat Christus in den Raad des vredes van eeuwigheid Zich als Borg voor Zijn volk heeft gesteld en hunne schuld op Zich heeft genomen, evenals Hij daarna door Zijn lijden en sterven op Golgotha het rantsaen metterdaad voor ons betaald en ons met God verzoend heeft, toen wij nog vijanden waren; maar dat even beslist gehandhaafd worde op grond van Gods Woord en in overeenstemming met de Belijdenis, dat wij persoonlijk deze weldaad alleen door een oprecht geloof deelachtig worden; waarom de Synode met ernst waarschuwt tegen elke voorstelling, die hetzij aan de eeuwige borgstelling van Christus voor Zijn uitverkorenen, hetzij aan den eisch van een oprecht geloof, om in de vierschaar der consciëntie voor God gerechtvaardigd te worden, afbreuk zou doen. Acta der Synode, art. 158.

15) In „Credo“, nr 14; aan de Vrije Universiteit wordt tot op den huidigen dag ook zoo geleerd.

16) Pg 262 en volg.

1) Dezer dagen werd ons een exemplaar ter hand gesteld van „Das Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses.“ (Berlin 1937.) Een volledig overzicht van den inhoud van het geschrift is in ons blad, dat ook in de huiskamer een plaats wil hebben, uiteraard onmogelijk; het zou anders leerzaam zijn voor wie nader studie maken wil van de manier, waarop onder nationaal-socialisten de rechten van den „vrijen“ burger worden miskend. Toch achten we ons gelukkig, dat op ons verzoek dhr L. Doekes bereid gevonden is, een kort overzicht te geven van de voornaamste punten uit deze handleiding, voor zoover ze n.l. voor publicatie in ons blad geschikt zijn.

Red.

4) Rapport, pg 19.

5) Idem, pg 20.

6) Idem, pg 23, 24.

7) D.w.z. de „raad des vredes“ (tusschen Vader, Zoon en Heiligen Geest vóór den tijd). (Red.)

8) Rapport, pg 26.

9) Idem, pg 25.

10) Idem, pg 27.

11) Het kan niet onze bedoeling zijn, de geheele kwestie hier uiteen te zetten. Men leze, wat Dr Dijk schrijft in de

Dat het gericht is, dat ik dat zoo, de troc is, wordt c

17) Tenzij termen over

ZEN

De J. D.

Personen lezers heb...
opleggen er...
houden, wa...
ons blad m...
lijk kunne...
nagedachte...
de rubrieke...
Wielenga t...
Gemakke...
waardeerin...
het volle ha...
aan ons bl...
hij op in...
hij steeds...
hij al diem...
heeft meege...
gebleken. E...
want hij h...
de hoogte...
gingen kwe...
ticieliere co...
dat de cor...
soonlijk ve...
sterkt in d...
Met innig...
werker gaa...
We hopen...
het geloof...
verteenwo...
steeds zoo l...
een oorzaak...
Hoezeer...
heeft, kan...
deze laat sp...
blijdschap...
van onzen...
van de „I...
maakt aan...
Hoogeschoo...
naam van...
hopen met...
bruik gem...
zamelings.

OPV

Ja, daar...
Heeft de...
jongen de...
niel? Ind...
klarheid...
men zoo...
liteit van...
staan, wie...
kwaad op...
is het er...
hebben, d...
de bengels...
verwacht...
schoolkind...
er wel on...
van is, da...
overgaan...
daarom u...
behoorlijk...
toegediend...
brandmerl...
wordt toe...
doel, mag...
met den s...
Daarom...
zet komer...
onze hoo...
hoogste k...
woude za...
rechtszaal...
tegen hun...
den zat, o...
zijn leer...
Is het n...
onderwijz...
geduchten...
zoo weini...
tuigenisse...
zulke getu

en, dat Comrie, in den raad des verbon, boven- vigheid leerde, wing stond hij ens dit rapport k verder — het alom in onze ritten zijn wel- upralapsarisme Gereformeerde van het supra- pteie zeer aan t, velen leeren len zullen mee- eformatie", 17e upralapsarisme

van eeuwigheid ulzoo gesproken in onze kerken in den grond formeerden het dat de recht- die bij God nisch als recht- dig is. En dat en rechterlijke vigheid ons gel- ling van Chris- staande, dat de door het geloof, tegen hun wil ij het volkomen loof onmisbare en de andere gmaking in de trecht kon dus at rechtvaardig- ekende bewust- wij inderdaad een door een r evenzeer kon ggen, dat onze rdigmaking uit in Gods Woord art. 20 van een anding spreekt, at de Zoon van l in het pactum end werden 14). pactus salutis a, is beslist on- Comrie, Boston, geschiedt het geleerd, dat er e bestaat, aan 2) en ons aller ok onderscheid rk: „Wat is de preken.

ik hier slechts e vraag of Gods ede kwam samen nisch heeft ver- eeft gepredesti- (supra = boven, eeft Zich te ver- het verderf van ra = onder), dat te behouden, an-

ods: Verkiezing, ding, dcmiddelen, ver-

ra-lapsaristischen het supra-lapsa-

perier. Bavinec narus, Maccovius, eren.

yper en Bavinec den dogmatische a van het crediet sme, behoort dan et gepruttel van n van verkregen luitende jaksenis. aardigmaking be- kking zelve niet r dat ze daarom uitdrukking Ver- het theologisch onjuist is te zeg- ene rechtvaardig- angezien en Gods n art. 20 uitdruk- ardigmaking door in tijdsorde aan afgaat; en wat Kerken van harte Raad des vreesk volk heeft gesteld evenals Hij daar- tha het rantsoen et God verzoend e dat even beslist oord en in over- persoonlijk deze elachtig worden; tegen elke voor- ling van Christus isch van een op- ciëntie voor God doen. Acta der

universiteit wordt

Dat het genadeverbond met Adam of Abraham opgericht is, gaat zoo sterk tegen de Geref. Dogmatiek in 17), dat ik dat hier niet behoeft te weerleggen — ware dit zoo, de troost van de leer, dat Christus de tweede Adam is, wordt ons totaal ontnomen.

M. VREUGDENHIL.

17) Tenzij (wat Adam betreft) er onder de gebruikte termen over en weer iets anders verstaan wordt. (Red.)

ZENDING EN EVANGELISATIE

Ds J. D. Wielenga. †

Personalia komen in ons blad niet vaak voor. Onze lezers hebben gemerkt, dat we ons daarin beperking opleggen en in hoofdzaak ons slechts dan daarmee bezig houden, wanneer het personen betreft, die actief aan ons blad medewerken door er in te schrijven. Gemakkelijk kunnen we thans een enkel woord wijden aan de nagedachtenis van onzen betreuren medewerker voor de rubriek „Zending en Evangelisatie”: wijlen Ds J. D. Wielenga te Franeker.

Gemakkelijk, zeiden we, omdat het woord, dat van waardeering spreken wil, in dit geval rechtstreeks uit het volle hart komt. Reeds vele jaren heeft de overledene aan ons blad meegewerkt. Van het begin af aan trad hij op in de verzorging van de Zendingrubriek, die hij steeds met groote pleitelt heeft doen spreken. En wijl hij al dien tijd met de schommelingen van ons blad heeft meegeleefd, is zijn liefde voor het orgaan beproefd gebleken. Beproefd, — dat is hier geen zinloos gezegde, want hij heeft van nabij zich van sommige feiten op de hoogte gesteld, toen in de redactie ingrijpende wijzigingen kwamen. Het is hier de plaats niet om uit particuliere correspondentie te klappen. Wel mag ik zeggen, dat de correspondentie met Ds Wielenga ook mij persoonlijk veel gegeven heeft en herhaaldelijk heeft gesterkt in den strijd, wanneer die te voeren viel.

Met innig leedwezen zien wij dezen trouwen medewerker gaan, ook wanneer we denken aan deze rubriek. We hopen, dat de familie den troost zal bezitten, dien het geloof uit Gods beloften ontvangt. Dat ook deze vertegenwoordiger der „oudere generatie” met ons blad steeds zoo hartelijk heeft kunnen meeleven, is ons altijd een oorzaak van blijdschap geweest.

Hoezeer de Zending zijn belangstelling getrokken heeft, kan ook hieruit blijken, dat hij nog na zijn dood deze laat spreken. Het was mij een oorzaak van bijzondere blijdschap, te mogen vernemen, dat bij wilsbeschikking van onzen overleden medewerker diens complete reeks van de „International Review of Missions” werd vermaakt aan de zendingsbibliotheek van de Theologische Hoogeschool te Kampen, een instelling, waaraan de naam van Ds Lion Cachet nog altijd verbonden is. We hopen met den heengegane schenker, dat er veel gebruik gemaakt zal worden van deze kostelijke verzameling.

K. S.

OPVOEDING EN ONDERWIS

Het tuchtrecht van de school.

Ja, daar moeten we eens met elkaar over praten. Heeft de onderwijzer het recht, een weerbarstigen jongen desnoods hardhandig terecht te zetten, of niet? Inderdaad behooren we op dit punt tot klaarheid met elkander te komen. Vooral, omdat men zoo graag klaagt over de toenemende brutaliteit van de schoolgaande jeugd, moet het vaststaan, wie zich geroepen mogen achten, tegen dat kwaad op te treden. We zouden zoo zeggen, ieder is het er mee eens, dat de ouders er belang bij hebben, dat de onderwijzer met autoriteit tegen de bengels kan optreden en dat men niet van hem verwacht, dat hij zich bij de brutaliteit van zijn schoolkinderen neerlegt. Volledigheidshalve wil ik er wel onmiddellijk bijvoegen, dat er geen sprake van is, dat de onderwijzer tot mishandeling mag overgaan. Maar dat mag de vader ook niet. En daarom moet het vaststaan dat een klap, op een behoorlijke manier en op een betamelijke plaats toegediend, niet als mishandeling mag worden gebrandmerkt. Wanneer een lichamelijke kastijding wordt toegediend met een kennelijk paedagogisch doel, mag zoo'n behandeling den onderwijzer niet met den strafrechter in aanraking brengen.

Daarom moet onze geheele schoolwereld in verzet komen tegen een vertooning, die onlangs in onze hoofdstad plaats had. Vrijwel de geheele hoogste klas van de openbare school te Zuiderwoude zal daar in de getuigenbanken van de rechtszaal. De kinderen moesten gehoord worden tegen hun meester, die in het bankje der beklagden zat, omdat hij zich aan mishandeling van een zijner leerlingen zou hebben schuldig gemaakt.

Is het niet duidelijk, dat het prestige van zoo'n onderwijzer, ook al wordt hij vrijgesproken, een geduchten knak krijgt? En heeft men dan toch zoo weinig begrip van de waarde van kinderge- tuigenissen? 't Is onbegrijpelijk, dat een rechtbank zulke getuigen oproept.

Gelukkig werd in verschillende bladen op het weerzinwekkende van zulk een rechtspleging gewezen. „De Tijd” gebruikte dit opschrift: „Hoe de jeugd bedorven wordt; prestige-ondergravend schouwspel in de rechtszaal”. Dat is raak getypeerd. Zoo iets beantwoordt beter aan de taak van de pers dan dat men in de krant breed uitmeest over de straatschandalen, door de jeugdige bandieten uitgehaald.

Men moest toch eindelijk eens genoeg krijgen van het aaien en paaien van de jeugdige boefjes. De wet moet ook in dezen den onderwijzer beschermen.

Ook in onze kringen zijn deze dingen reeds meermalen ter sprake geweest. Wij zijn ook niet onbesmet gebleven van de humanistische beschouwing over het schuldellooze kind. Er zijn nog reglementen van scholen, waarin met name aan den onderwijzer de lichamelijke straf wordt verboden. 't Spreekt vanzelf, dat hij dan bij een klacht van de ouders over een klap al gauw aan het kortste eind trekt. Dan heeft hij de geschreven wet tegen.

Neen, wij moeten het in het belang van onze kinderen en van onze onderwijzers anders doen en het aangehaalde geval geeft mij gereede aanleiding daarop nog eens de aandacht van onze schoolbesturen te vestigen. In plaats van een verbod moet in het schoolreglement voorkomen de bepaling, dat de onderwijzer het recht heeft, het kind in geval van verregaande ongehoorzaamheid en brutaliteit ook lichamelijk te straffen. Komt zulk een bepaling in het schoolreglement voor, dan hebben de ouders, die hun kinderen naar zulk een school sturen hun recht in dezen aan den onderwijzer overgedragen. Ze missen dan het recht den onderwijzer aan te klagen te dezer zake. Ook voor den goedwilligen rechter is hier dan een argument voor vrijspraak, wanneer toch een aanklacht werd ingediend.

Het zal er toch langzamerhand met onze lieve jeugd alles behalve gunstig uitzien, wanneer de onderwijzers, op eigen veiligheid bedacht, hun handen maar liever thuis houden, op gevaar af, dat niet alleen de tucht geducht gaat lijden, maar dat ook het onderwijs in de tuchteloze klas er niet beter op zal worden.

Men kan het niet eens wezen met een vader, die ook nog al wat op de onderwijzers te zeggen had en beweerde, dat de school niets te doen had dan de kinderen wat te leren, de opvoeding bleef voor zijn rekening. We sturen het heele kind naar de school, met zijn verstand, dat moet ontwikkeld, en ook met zijn verkeerden wil, die moet worden omgebogen.

In den grond zijn heel wat ouders het wel eens met den veldwachter uit Zuiderwoude, die voor de rechtbank verklaarde, dat hij den „meester” niet benijdde, die orde moest houden onder 33 jeugdige dorpelingen, wier ouders volgens dezen kenner van de toestanden daar ook niet al te gemakkelijk waren. Laten ouders en onderwijzers maar samenwerken om het kind in goede tucht te houden. Die tucht is „ten leven”.

Gr.

G. MEIMA.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN

Rationalisatie en Mechanisatie.

VII.

Het vraagstuk, dat ons in deze serie artikelen bezig heeft gehouden, staat in het middelpunt der belangstelling. De menschheid weet er eigenlijk geen raad mee. Zij is overtuigd van de zegenrijke werking der techniek — men vergelijke slechts het leven van honderd, van vijftig jaar geleden, met dat van den tegenwoordigen tijd. Welk een vooruitgang! Op het gebied der transportmiddelen, op het gebied der energie-voorziening — men denke b.v. aan de toepassingen der electro-techniek — op het gebied der goederenproductie in het bijzonder, enzovoorts. Maar zij beschouwt de machine ook als een gevaarlijke macht, die het bestaan van duizenden bedreigt.

Niets is gevaarlijker dan die zegeningen te verwerpen. Dat doet de mensch, die de romantische rebellie tegen de machine predikt; den terugkeer tot de natuur en het handwerk. Dat gevoelen is zoo oud als de machine zelf. Rousseau heeft het vertolkt, Tolstoi was zijn profeet, Gandhi hing het aan. 't Wij kennen het allen wel.

Een oude gravure van een landschap aan den Rijn. De spoorweg is er nog niet, en de auto's jagen nog niet langs de straten. Alles ademt vrede. Wie verlangt niet deze streken in hun „ouden toestand” te genieten, zooals Goethe het deed, en Hölderlin, en Ernst Moritz Arndt, en Freiligrath niet te vergeten. Wie verlangt niet naar stilte, naar de „ongerepte natuur”, naar de samenleving van bosch en dieren, van water en vogels, van weide

1) Tijdens het corrigeren van de drukproef van dit artikel, verscheen het stuk: „De onmisbare machine” in „De Standaard” (28 Juni in hoofdartikel). We vestigen gaarne de aandacht op de daarin gegeven beschouwingen.

en bloemen. Ieder zoekt haar, vlucht uit het rumoer.

Maar de ellenden van dien „goeden ouden tijd” zijn ons te goed bekend, dan dat wij daarin teruggeplaatst willen worden. Verwoestende epidemieën, hongersnooden, overstromingen, vergeefsche worstelingen om het leven te behouden. Wij weten: de mensch van vroeger vreesde de natuur, onderging haar als een gevaar, ontvluchtte haar waar hij kon. De techniek, die zooveel schoons vernielde, heeft ook het genieten van de natuur mogelijk gemaakt, heeft werkelijk zegen gebracht.

Geen wonder, dat de redevoering van den heer Kuiper in de Tweede Kamer, die wij den vorigen keer aanhaalden, reacties uitlokte. Zoo bijvoorbeeld van Dr Ir B. Bölger in „De Ingenieur” van Vrijdag 10 Juni.

„Hebt gij”, zoo schrijft deze deskundige, „er u wel eens een voorstelling van gemaakt, wat er van ons land en van ons volk zou zijn geworden, wanneer de technische ontwikkeling niet of in veel mindere mate zou hebben plaats gevonden? Denkt gij, dat hier dan acht miljoen menschen in een betrekkelijk hooge welvaart zouden kunnen leven?”

„En zoo er dan al geen werkloosheid, in den zin zooals wij die thans kennen, zou zijn, dan zou dat slechts komen, omdat een kleine bevolking zich in primitieve omstandigheden een sober bestaan zou moeten trachten te verwerven. In een zoodanige technisch-oeconomisch laag-ontwikkelde gemeenschap kent men inderdaad geen „werkloosheid”, daar heerscht slechts armoede, gebrek en ontbering. Dank zij het onvermoeide streven onzer technici naar hooger en beter, dank zij de voortdurende uitvindingen en ontdekkingen op het gebied der natuurkundige en chemische wetenschappen, zijn er tal van nieuwe bronnen van bestaan geschapen, die niet alleen aan honderdduizenden en nog eens honderdduizenden werk hebben gegeven, doch die tevens het gemiddelde welvaartspeil, vooral van de arbeidersklasse, tot een hoogte hebben opgevoerd, waarover men vroeger niet heeft durven dromen. En dat alles kon gepaard gaan met een geleidelijke verkorting van den arbeidstijd, met een voortdurende verbetering van de sociale voorzorg en met een versterking van de rechtspositie van den arbeider, waardoor, in tegenstelling met vroeger — den z.g. goeden ouden tijd — tegenwoordig ook op den arbeider het begrip mensch toepasselijk is geworden.”

„Dit is te danken aan het feit, dat de technici rusteloos hebben doorgewerkt aan vernieuwingen en verbeteringen; dat zij, gedrongen door den categorischen imperatief, nimmer neen hebben gezegd, doch steeds het beste wat in hen was hebben gegeven om nieuwe bronnen van bestaan aan te boren en nieuwe mogelijkheden voor arbeid en welvaart te scheppen.”

„Wanneer dan de menschheid door gebrekkige oeconomische organisatie of door tegenstellingen en onverdraagzaamheid van rassen en volken eens niet in staat is deze technische ontwikkeling bij te houden, waardoor tijdelijk voor een aantal hunner geen gelegenheid kan worden gevonden om aan het oeconomische productieproces deel te nemen, mag men dan, zoo vraag ik, der techniek het verwijt voor de voeten werpen, dat zij het is, die voor het grootste deel deze ramp heeft veroorzaakt? Is dat billijk? Vergeet men dan, verblind door den betrekkelijken nood der werklozen, dien men om zich heen ziet, niet de geweldige zegeningen, die deze techniek aan de wereld heeft gebracht en die ons zelfs nog in staat stellen om door middel van steunuitkeeringen de werklozen althans een redelijk menswaardig bestaan te waarborgen?” (Wij spatiëren.)

Tot zoover de aanhaling van de beschouwingen, die Dr Bölger geeft. De lezer merkt, dat zij, wat het zakelijk gedeelte betreft, met de meeningen der in deze artikelen serie genoemde schrijvers, veel gemeen hebben. En we herhalen: veel van helgeen zij over de „zegeningen der techniek” zeggen, moet onze instemming hebben.

Maar juist die lofrede van Dr Bölger maant tot bezinning. Dezelfde menschheid, die de techniek heeft geschapen — waarlijk lang niet altijd gedreven door den „categorischen imperatief” (laten we hier eenvoudig zeggen door een zedelijk gebod) dikwijls slechts door de begeerte „den concurrent” te overvleugelen; de geschiedenis van de ontwikkeling der techniek kent vele zwarte episodes — is door tegenstellingen verteerd en door onverdraagzaamheid gekenmerkt. „Zeker is het”, schrijft iemand als Karl Mannheim in zijn „Mensch und Gesellschaft”, dat de mensch zich de nieuwste resultaten van den technischen geest der uitvinders toeëigent, om oeroude, primitieve impulsen en motieven te bevredigen, zeggen we het scherper: om aan zijn zondige begeerten te voldoen. Niet alleen in het toeëigenen, ook dikwijls in het uitvinden zelf.

Wanneer dan echter diezelfde schrijver — en hierin doet hij aan Dr Bölger denken — oordeelt, dat de „ontwikkeling van de technische natuurbeheersching mijlen ver van de ontwikkeling der zedelijke krachten en de menschelijke kennis van de ordening en beheersching der samenleving